

УДК 347.78(045)

Гордєєва Ольга Іллівна*Харківський державний автомобільно-дорожній коледж***ОХОРОНА АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена дослідженню проблеми охорони авторського права в Україні. Наголошено, що специфіку авторського права визначає те, що охороні підлягають форми вираження ідей, а не самі ідеї творців. Відособлені від форми зміст, тема, сюжет, інформація тощо не захищені від привласнення та використання третіми особами. Відтак, на відміну від патенту, копірайт захищає твір лише від копіювання. Авторське право проголошує і забезпечує широкий захист особистих (немайнових) і майнових прав авторів.

Ключові слова: авторське право, Закон України «Про власність», Державне патентне відомство України, інтелектуальна власність, охорона майнових прав авторів, реєстр виробників та/чи розповсюджувачів програмного забезпечення.

Авторське право за Вікіпедією є інструментом власності, права і ключовою галуззю права інтелектуальної власності; воно призначене захищати зовнішню форму вираження об'єкта (твір, малюнок, збірник, фотографія та інше), тобто їхнє «матеріальне втілення». Авторське право не може використовуватись для захисту абстрактних ідей, концепцій, фактів, стилів та технік, що можуть бути використані у творі.

Авторські права – це набір суб'єктивних виключних прав, які дозволяють авторам літературних, мистецьких та наукових творів отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності.

Авторське право історично виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва; нині Авторське право поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності, включаючи комп'ютерні програми, бази даних, фільми, фотографії скульптури, рекламні проспекти, карти і технічні креслення.

Ключовим моментом у розвитку авторського права послужив винахід друкувального верстата винахідником Гуттенбергом у XV столітті, що уможливило копіювання літератури механічним способом, а не переписуванням від руки. Однак це вимагало великих додаткових витрат. У цих умовах знадобився захист від конкуренції з боку виготовлювачів і продавців незаконних копій. Королі в Англії і Франції і курфюрсти в Німеччині стали надавати підприємцям привілею у вигляді виключних прав на відтворення друківаних копій і їхнє поширення протягом обмеженого терміну. У випадку порушення цих прав здійснювалися примусові міри захисту через накладення штрафів, арешти, конфіскації незаконних копій і вимоги відшкодувати можливий збиток.

Із впровадженням друкарства різко виріс обсяг продажів, а отже і доход друкарів і продавців. Тому автори книг порушували питання про захист своїх прав.

Унаслідок цього в Англії в 1709 році парламентом було прийнято відомий Статут королеви Анни – перший закон про авторське право (копірайт1): "Про заохочення утворення шляхом закріплення за авторами чи набувачами копій друківаних книг прав на останній на час, що встановлюється відтепер" [1].

Закон забезпечував автору виключне право друкувати і публікувати книгу протягом 14 років від дати першої публікації, а також передавати це право торговцю. Законом передбачалося подвоєння цього терміну ще на 14 років, якщо автор був живий.

У 1791 і в 1793 роках був закладений фундамент французької системи авторського права. На відміну від англійської системи, у французькій права автора інтерпретуються як авторські права, якими автор користується все життя. Однак і в Англії і у Франції авторські права розглядалися, по суті, як права власності, що мають економічну цінність, тобто як матеріальні права.

Наступний імпульс розвитку авторського права додали філософи Німеччини, зокрема Еммануїл Кант. Вони бачали в копірайті не просто форму власності, що забезпечує економічну вигоду для автора, а щось більше - як частину своєї особистості. Зрештою ця ідея привела до вироблення системи неекономічних або моральних прав. Пріоритетне значення інтелектуальної власності серед інших об'єктів власності було втілене в законодавстві деяких штатів США. Наприклад, у законі штату Масачусетс від 17 березня 1789 р. відзначено, що "немає власності, яка належить людині більше, ніж та, котра є результатом її розумової праці" [2].

Сучасна форма закону про копірайт закріплена в законі Сполучених Штатів Америки 1976 року, що передбачає захист здобутків протягом усього життя автора і 50 років після його смерті [3]. Зазначимо, що існує концептуальне розходження у відношенні до копірайту в країнах загального права і країнах з кодифікованим цивільним законодавством. У перших відносяться до копірайту як до форми власності, що може бути створена індивідуальним чи колективним автором і, будучи створеною, підлягає комерційній експлуатації, так само як будь-яка інша власність. При цьому складові права копірайту спрямовані винятково на здобуття економічної вигоди. У країнах з кодифікованим цивільним законодавством авторське право також має характеристики власності й закон спрямований на захист економічного змісту цієї власності. Однак у цьому випадку авторське право втілює також ідею про те, що твір автора є вираженням його особистості, що вимагає такого ж захисту, як і економічний потенціал твору. Правове регулювання відносин у цій сфері забезпечувалося в основному підзаконними актами.

Виключеннями були розділ IV – "Авторське право" і розділ VI "Винахідницьке право" Цивільного кодексу УРСР [4], а також "Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції", затверджене постановою РМ СРСР від 21.03.1973 р. [5].

Загальне законодавство закріплювало можливість широкого використання результатів творчої праці громадян в інтересах держави і суспільства. Наприклад, основною формою охорони винаходів був не патент, а авторське свідоцтво, що давало виключне право на використання об'єкта інтелектуальної власності не їхнім творцям, а державі. Авторське законодавство містило істотне вилучення зі сфери виняткових авторських прав. Воно дозволяло вільно використовувати випущені у світ твори на телебаченні, радіо, у кіно і газетах. І авторське право, і патентне право допускали примусовий викуп суб'єктивних прав на творчі досягнення у власників таких прав, можливість видачі примусових дозволів на їхнє використання. У той же час механізм захисту порушених прав не був ефективним. Передбачені законодавством санкції були незначні, а судова процедура - складною.

У результаті при масових порушеннях прав кількість судових справ була мізерною.

Після проголошення незалежності й державотворення України 24 серпня 1991 року почалося формування спеціального законодавства, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності. Початком становлення законодавства України про інтелектуальну власність вважається день прийняття Закону України "Про власність", тобто 7 лютого 1991 року [6].

Цим Законом результати інтелектуальної власності вперше були визнані об'єктами права власності. Деякі норми, що відносяться до інтелектуальної власності, знайшли своє відображення в інших законах України. Першим нормативним актом на шляху створення спеціального законодавства про промислову власність було "Тимчасове положення про правовий захист об'єктів промислової власності і раціоналізаторських пропозицій", затверджене Указом Президента України 18 вересня 1992 року. [7]. Відтепер ця дата стала професійним святом винахідників і раціоналізаторів України. Однак основними джерелами права промислової власності, що склали основу спеціального законодавства про інтелектуальну власність, стали закони України; "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" [8], "Про охорону прав на промислові зразки" [9], "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" [10], які набули чинності 15 грудня 1993 року. У той самий період були прийняті закони України "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності" (18 грудня 1992 року) [11], "Про охорону прав на сорти рослин" (21 квітня 1993

року) [12], "Про захист від недобросовісної конкуренції" (7 червня 1996 року) [13], "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем" (5 листопада 1997 року) [14].

Для розвитку зазначеного законодавства про промислову власність Державним патентним відомством України було розроблено і прийнято понад 70 підзаконних актів, що регулюють відносини у сфері набуття прав на об'єкти промислової власності. Основним законом, що регулює правовідносини в сфері авторських і суміжних прав, став Закон України "Про авторське право і суміжні права" (23 грудня 1993 року) [15]. Питання правової охорони прав авторів знайшли своє відображення також у постановах Кабінету Міністрів України, серед яких: "Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури і мистецтва" [16] та "Про державну реєстрацію прав автора на добутки науки, літератури і мистецтва" (2003), [17] а також у нормативних актах Державного підприємства "Українське агентство з авторських і суміжних прав" [18].

Принциповим моментом у розбудові законодавства про інтелектуальну власність стало прийняття у 1996 році Конституції України [19], яка проголосила: "Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами інтелектуальної, творчої діяльності". Завершальним акордом у розбудові законодавства України у сфері інтелектуальної власності стало прийняття у 2003 році Верховною Радою України Цивільного кодексу України, [20] Книга IV якого має назву "Право інтелектуальної власності". Важливим джерелом права інтелектуальної власності також є міжнародні конвенції і договори, до яких приєдналася Україна. Таким чином, в Україні вже створена законодавча база, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності. Але попереду чекає велика робота по її вдосконаленню та гармонізації з міжнародним законодавством.

На відміну від промислової власності, де існують чіткі процедури для одержання авторами охоронних документів, оформлення прав на об'єкти авторського права не настільки формалізоване. Авторське право охороняється без реєстрації та формальної експертизи в державних органах.

Водночас автор твору для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права, який розміщується на кожному екземплярі твору і складається з трьох елементів знака ©, імені автора та року першого опублікування твору.

Власник авторського права для одержання свідоцтва про авторство на оплюднений твір у будь-який час може його зареєструвати в офіційних державних реєстрах. Крім того, для забезпечення ідентифікації твору та отримання гонорару за його використання можлива реєстрація цього твору в авторсько-правових товариствах.

На практиці використовується також нотаріальне засвідчення авторського права на твір, що ґрунтується на юридичному засвідченні підпису автора на оригіналі твору.

Охорона майнових прав авторів діє протягом всього життя автора і 70 років після його смерті. Дія терміну охорони починається з першого січня року, що настає за роком, у якому мали місце юридичні факти. Безстроково охоронюся законом право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекрученню чи іншій зміні твору чи будь-якому іншому зазіханню на твір, що може завдати шкоди честі і репутації автора.

Специфіку авторського права визначає те, що охороні підлягають форми враження ідей, а не самі ідеї творців. Відособлені від форми зміст, тема, сюжет, інформація тощо не захищені від привласнення та використання третіми особами.

Відтак, на відміну від патенту, копірайт захищає твір лише від копіювання.

В Україні на виконання завдань, передбачених Концепцією легалізації програмного забезпечення та боротьби з нелегальним його використанням, затвердженою розпорядженням КМУ №247-р від 15.05.2002 р., та наказом Міністерства освіти і науки України "Про утворення реєстру виробників та/чи розповсюджувачів програмного забезпечення" № 8 від 08.01.2003 р. [21]. Державний департамент інтелектуальної власності з 1 березня 2003 року розпочав ведення реєстру виробників та/чи розповсюджувачів програмного забезпечення і видачу свідоцтв встановленого зразка суб'єктам господарювання, внесеним до нього.

Внесення суб'єктів господарювання до Реєстру відбувається на добровільних засадах на підставі поданої заявки. Свідоцтво за встановленим зразком видається суб'єктові за його бажанням після прийняття рішення про внесення до Реєстру. Для занесення до Реєстру заявник передає особисто чи надсилає рекомендованим поштовим відправленням документи до ДП "Інтелзахист" за визначеним переліком. Заява про внесення до Реєстру розглядається у місячний термін з дня надходження. Оплата за реєстрацію не передбачена.

Перше свідоцтво про внесення суб'єкта підприємницької діяльності до Реєстру виробників та розповсюджувачів програмного забезпечення видано 14 березня 2003 року АТЗТ "Квазар- Мікро Техно".

Оформлення суміжних прав також не вимагає виконання будь-яких формальностей.

Для сповіщення третіх осіб щодо своїх виключних прав та попередження їх порушення творці суміжних прав використовують знак охорони суміжних прав, який складається з трьох елементів знака ®, імені (найменування) власника суміжних прав, року першого випуску твору.

Особисті (немайнові) права виконавців охороняються безстроково. Майнові права виконавців, виробників фонограм і відеограм, а також організацій мовлення охороняються протягом 50 років. Термін охорони починається з першого січня року, що настає за роком, у якому мали місце юридичні факти (перше виконання, перше опублікування, перша передача).

В Україні відповідно до Закону "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних" (у редакції від 04.11.2018) [22] примірники аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних підлягають обов'язковому маркуванню контрольними марками.

Для одержання контрольних марок заявники (імпортери, експортери та відтворювані) подають до ДП "Інтелзахист" перелік документів:

- 1) заяву;
- 2) копію статуту, установчого договору для юридичних осіб;
- 3) копію свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності;
- 4) копію довідки про включення до ЄДРПОУ – Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (для юридичних осіб) або про присвоєння ідентифікаційного коду (для фізичних осіб);
- 5) перелік найменувань примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних встановленого зразка із зазначенням творів, зафіксованих на цих примірниках (мовою оригіналу відповідного примірника);
- 6) копію державного посвідчення на право розповсюдження та демонстрування аудіовізуальних творів;
- 7) копію договору про передачу (відчуження) майнових прав авторів і суб'єктів суміжних прав або договори про передачу прав на використання творів шляхом їх відтворення та розповсюдження примірників (починаючи з моменту виникнення прав).
- 8) копію ліцензії на здійснення господарської діяльності з впровадження голографічних захисних елементів.

Подані заявниками документи розглядаються протягом робочих днів.

На підставі рішення про видачу та за умови подання копії платіжного документа з відміткою банківської установи про перерахування вартості контрольних марок до державного бюджету протягом 2 робочих днів здійснюється виготовлення та видача контрольних марок. Вартість однієї контрольної марки складає 1% неоподаткованого мінімуму доходів громадян (0,17 грн).

Охорона майнових прав авторів на Україні діє протягом всього життя автора і 70 років після його смерті. Дія терміну охорони починається з першого січня року, що настає за роком, у якому мали місце юридичні факти.

Безстрокове охороняються законом право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекрученню чи іншій зміні твору чи будь-якому іншому зазіханню на твір, що може завдати шкоди честі і репутації автора.

Захист прав інтелектуальної власності визначається як комплекс заходів, спрямованих на визнання і відновлення прав інтелектуальної власності у разі їх порушення. Розмежування понять охорони та захисту можливо і необхідно здійснювати щодо їх мети.

Мета охорони – створення державою гарантій правовласнику для належної реалізації права власності (у всіх її правомочиях – володіння, користування і розпорядження) на об'єкт інтелектуальної власності.

Мета захисту права власності у разі порушення, невизнання або його оскарження – відновлення або визнання такого права шляхом застосування примусових заходів державними органами або шляхом самозахисту правовласника інтелектуальної власності

Власник авторського права для одержання свідоцтва про авторство на оприлюднений твір у будь-який час може його зареєструвати в офіційних державних реєстрах. Крім того, для забезпечення ідентифікації твору та отримання гонорару за його використання можлива реєстрація цього твору в авторсько-правових товариствах.

На практиці використовується також нотаріальне засвідчення авторського права на твір, що ґрунтується на юридичному засвідченні підпису автора на оригіналі твору.

Охорона майнових прав авторів діє протягом всього життя автора і 70 років після його смерті. Дія терміну охорони починається з першого січня року, що наступає за роком, у якому мали місце юридичні факти. Безстроково охороняються законом право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекрученню чи іншій зміні твору чи будь-якому іншому зазіханню на твір, що може завдати шкоди честі і репутації автора.

Специфіку авторського права визначає те, що охороні підлягають форми вираження ідей, а не самі ідеї творців. Відособлені від форми зміст, тема, сюжет, інформація тощо не захищені від привласнення та використання третіми особами. Відтак, на відміну від патенту, копірайт захищає твір лише від копіювання.

Тож завдання авторського права – встановити найсприятливіші правові умови для творчої діяльності, забезпечити доступність результатів цієї діяльності всьому суспільству. Його основним принципом є поєднання інтересів автора та інтересів усього суспільства. Авторське право проголошує і забезпечує широкий захист особистих (немайнових) і майнових прав авторів.

Список використаних джерел

1. Про заохочення утворення шляхом закріплення за авторами чи набувачами копій друкованих книг прав на останній на час, що встановлюється відтепер.
2. Закон штату Масахусетс від 17 березня 1789 р.
3. Закон США 1976 року про авторське право.
4. Цивільний кодекс УРСР 1963р., втрата чинності від 01.01.2004.
5. Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції, затвержене постановою РМ СРСР від 21.03.1973 р.
6. Закон України "Про власність", від 7.02.1991 року. (Втрата чинності від 20.06.2007).
7. Тимчасове положення про правовий захист об'єктів промислової власності і раціоналізаторських пропозицій Затверджено Указом Президента України від 18.09.1992 р. № 479/92.
8. Закон України; "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі". Документ 3687-ХІІ, чинний, поточна редакція від 05.12.2012.
9. Закон України "Про охорону прав на промислові зразки". Документ 3688-ХІІ, чинний, поточна редакція від 05.12.2012.
10. Закон України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг". Документ 3689-ХІІ, чинний, поточна редакція від 21.05.2015.
11. Закон України "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності" (18.12.1992), зі змінами.
12. Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" (21.04.1993) Документ 3116-ХІІ, чинний, поточна редакція від 04.10.2018.
13. Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції" (07.06.1996). Документ 236/96-ВР, чинний, поточна редакція від 03.03.2016.
14. Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем" (05. 11.1997). Зі змінами.
15. Закон України "Про авторське право і суміжні права" (23.12.1993). Документ 3792-ХІІ, чинний, поточна редакція від 04.11.2018.
16. Постанова КМ "Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав" від 18 січня 2003 р. № 72, Документ 72-2003-п, поточна редакція від 22.12.2017.
17. Постанова КМ "Про державну реєстрацію прав автора на добутки науки, літератури і мистецтва" (2003).
18. Нормативні акти Державного підприємства "Українське агентство з авторських і суміжних прав".
19. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, із змінами та доповненнями.
20. Цивільний кодекс України. Документ 435-IV, чинний, поточна редакція від 04.11.2018.
21. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про утворення реєстру виробників та/чи розповсюджувачів програмного забезпечення" № 8 від 08.01.2003 р.
22. Закон "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних", Документ 1587-ІІІ, чинний, поточна редакція від 04.11.2018.